

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สถาบันทางพุทธศาสนาเป็นสถาบันที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งในการให้ความช่วยเหลือสงเคราะห์คนไทยตลอดมา โดยมีส่วนช่วยในการกล่อมเกลาจิตใจและลักษณะนิสัยของคนไทย ตลอดจนการให้บริการตามความจำเป็น สถาบันทางศาสนามีส่วนช่วยในการแก้ปัญหาทางสังคมให้แก่เรามาเรื่อยๆ มาก แม้กระทั่งในปัจจุบันความสำคัญในประการดังกล่าวก็คงมีอยู่ พระภิกษุสงฆ์กับวัดก็ยังต้องรับภาระหน้าที่ในการช่วยเหลือสังคมตลอดไป กล่าวได้ว่า หลักธรรมของพระพุทธศาสนาเป็นหลักสำคัญในวัฒนธรรมไทย เหตุการณ์สำคัญ ๆ ในชีวิตประจำวัน เกือบทั้งหมดของคนไทยมีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจกรรมและพิธีกรรมทางศาสนาพุทธ นอกจากนั้นพระสงฆ์ยังมีหน้าที่และความผูกพันกับสังคม ทั้งหลักธรรมและคุณธรรม ซึ่งพอจะกล่าวสรุปได้ว่าหน้าที่และความผูกพันทางสังคมของพระสงฆ์เกิดจากองค์ประกอบ ๓ ประการ คือ (๑)

๑. การดำรงชีวิตของพระสงฆ์ต้องอาศัยปัจจัยสี่ที่ชาวบ้านถวาย
๒. สภาวะและเหตุการณ์ภายในสังคม ย่อมมีผลเกี่ยวข้องกับกรรมาชีพของสงฆ์
๓. โดยคุณธรรม คือ เมตตา กรุณา พระสงฆ์จะต้องช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์

สังคมไทยในอดีตในแต่ละชุมชนจะมีวัดประจำหมู่บ้านของคนเป็นศูนย์กลางและต่างมีความยึดถือในวัดนั้นว่าวัดเป็นของตน เป็นสมบัติร่วมกันของคนทั้งหมู่บ้านนั้น ดังนั้นวัดแต่ละวัดจึงเป็นเครื่องรวมสังคมย่อย ๆ เข้าให้เป็นหน่วยเดียวกัน (๒) ฉะนั้นวัดในสังคมไทยในอดีตจึงมีบทบาทมาก ในฐานะเป็นศูนย์กลางของสังคม นอกจากจะอบรมสั่งสอนศีลธรรมแก่ประชาชนแล้ว พอจะสรุป

(๑) พระมหาประยุตต์ ปยุตโต, "ปัญหาฐานะและภาระกิจของพระสงฆ์ในสังคมปัจจุบัน", สังคมศาสตร์ปริทัศน์ฉบับพิเศษ (สิงหาคม ๒๕๐๕) , หน้า ๕.

(๒) เรื่องเดียวกัน , หน้า ๑๕.

บทบาทของวัดและพระสงฆ์ที่สำคัญได้แก่มดังนี้ (ดูรายละเอียดในภาคผนวก)

๑. เป็นสถานศึกษา วัดอยู่ในฐานะเป็นสถานการศึกษาอบรมสำหรับเยาวชน สำหรับชาวบ้าน วัดเป็นสถานแห่งเดียวในอดีตที่ให้การศึกษา การศึกษากระทำกันในโรงเรียนวัด โดยมีพระภิกษุสงฆ์ที่มีความรู้สูงกว่าชาวบ้านเป็นผู้จัดการศึกษาและเป็นครู เด็กผู้ชายจะถูกส่งไปเป็นศิษย์วัดหรือเป็นสามเณร เพื่อศึกษาเล่าเรียน ทำให้เด็กผู้ชายส่วนมากอ่านออกเขียนได้ และมีความรู้ในค่านิยมวัฒนธรรมของสังคม โดยถือเป็นเกียรติของตนและของครอบครัว ดังนั้นเมื่อผู้ชายไทยอายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์จะต้องอุปสมบทเป็นพระภิกษุสงฆ์ เพราะการบวชนอกจากจะได้บุญแล้วยังทำให้มีโอกาสได้ที่เรียนมีความรู้สูงขึ้น การบวชจึงเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

๒. เป็นสถานสงเคราะห์ที่บุตรหลานชาวบ้านที่ยากจนได้มาอาศัยเลี้ยงชีพ และศึกษาเล่าเรียนด้วย ตลอดจนผู้ใหญ่อยากจนมาอาศัยเลี้ยงชีพ

๓. เป็นสถานพยาบาล ที่รักษาผู้เจ็บป่วยคามบุญมีอยู่เสมอ

๔. เป็นที่พักคนเดินทาง

๕. เป็นสโมสรที่ชาวบ้านมาพบปะสังสรรค์ หย่อนใจ หากความรู้เพิ่มเติม

๖. เป็นสถานบันเทิง ที่จัดงานเทศกาล และมหรสพต่าง ๆ สำหรับชาวบ้านทั้งหมด

๗. เป็นที่ไกลเกลียดชังพิพาท เป็นที่ปรึกษาปัญหาชีวิต ครอบครัว และความทุกข์ต่าง ๆ

๘. เป็นศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรม ที่รวบรวมศิลปกรรมต่าง ๆ ของชาติ ตลอดจนเป็นเสมือนพิพิธภัณฑ์

พิพิธภัณฑ์

๙. เป็นคลังพัสดุสำหรับเก็บของใช้ต่าง ๆ ซึ่งชาวบ้านจะได้ใช้ร่วมกันเมื่อมีงานที่วัด หรือ ยืมไปใช้เมื่อคนมีงาน

๑๐. เป็นศูนย์กลางของการบริหาร หรือการปกครองที่กำหนด ผู้ใหญ่บ้าน จะเรียกลูกบ้าน มาชุมนุมกัน บอกแจ้งกิจกรรมต่าง ๆ (ในสงครามอาจเป็นที่ชุมนุมทหารด้วย)

๑๑. เป็นที่ประกอบพิธีกรรม หรือให้บริการด้านพิธีกรรม อันเป็นเรื่องผูกพันกับชีวิตของทุกคนในระยะเวลาต่าง ๆ ของชีวิต

๑๒. วัดเป็นหลักประกันความมั่นคงของประเทศชาติ ในฐานะเป็นที่ยึดเหนี่ยวประชาชนให้ความสามัคคี และให้รวมตัวกันเข้าเป็นหน่วยหนึ่ง ๆ ได้

กล่าวได้ว่าวัดเป็นทุกอย่างของสังคม เป็นศูนย์กลางที่รวมจิตใจของประชาชน ส่วนพระสงฆ์ยอมมีหน้าและบทบาทมากขึ้น พระสงฆ์เป็นผู้นำชาวบ้านทั้งในด้านความรู้และศีลธรรม กลายเป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชน เป็นศูนย์กลางแห่งความเคารพเชื่อถือและการร่วมมือ พระสงฆ์เป็นผู้นำแบบบทบาท เป็นนักสังคมสงเคราะห์ เป็นผู้ประกอบพิธีกรรม แต่ปัจจัยที่สำคัญนั้นอยู่ที่ความรู้สึกว่า พระสงฆ์เป็นผู้ประพฤติธรรม มีความบริสุทธิ์หรืออย่างหนึ่ง เป็นผู้เสียสละบำเพ็ญตนเพื่อประโยชน์ของประชาชนโดยบริสุทธิ์ใจอย่างหนึ่ง และความรู้สึกว่าพระสงฆ์เป็นผู้มีสติปัญญารอบรู้วิชาการต่าง ๆ ทุกอย่างเห็นแก่พวกเขาคน สามารถเป็นที่ปรึกษา แนะนำชาวบ้านในปัญหาต่าง ๆ ใดทั่วไป อันเป็นความรู้สึกในฐานะศิษย์กับครู อาจารย์ เป็นเครื่องรักษาความเคารพเชื่อถือโดยยังยืนมั่นคง ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้านเป็นไปอย่างใกล้ชิด พระสงฆ์เป็นผู้นำชาวบ้าน ทำให้เกิดความรู้สึกดี ความเป็นระเบียบเรียบร้อย แต่ความบทบาทของพระสงฆ์ที่มีความสัมพันธ์กับชาวบ้านอย่างใกล้ชิดเช่นนี้ใกล้กันอยู่ลง ซึ่งในเมืองจะเห็นได้ชัดมาก ที่เป็นเช่นนี้เพราะความเจริญแบบตะวันตกนำเอาสถาบันต่าง ๆ แบบใหม่เข้ามารับเอาบทบาทเดิมของวัดและพระสงฆ์ไปดำเนินการเสียหมด แต่ความสัมพันธ์ของพระและชาวบ้านก็ยังมิใช่ เพราะพระสงฆ์ยังมีความสำคัญในการเป็นที่ปรึกษาเห็นยาวทางจิตใจ ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ตลอดจนการอบรมสั่งสอนผู้อื่นให้ดำรงชีวิตอยู่ด้วยดี การเผยแพร่หลักศาสนาให้แก่เยาวชนและมีบทบาทสงเคราะห์ทางด้านจิตใจให้แก่ประชาชน

ในสังคมชนบทที่กำลังพัฒนา เมื่อชาวบ้านยังไม่พร้อมที่จะช่วยตนเองในการพัฒนานั้นได้ พระซึ่งเป็นผู้นำทางอันอยู่แต่เดิมแล้ว หากได้ทวนเป็นศูนย์กลางในงานพัฒนา พระสงฆ์จะเป็นผู้นำในการชักชวนในการที่ท้องถิ่นจะได้รับความเจริญใหม่ ๆ ได้ บทบาทนี้อาจประกอบด้วยการเล่นแนะนำให้ความคิดริเริ่มว่ามีอะไรที่ทำให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้นแล้วเป็นศูนย์กลางชักชวนให้ประชาชนมาทำงานนั้น หรืออาจเป็นที่ปรึกษาชาวบ้านที่มาขอความเห็นว่าจะทำสิ่งนั้นสิ่งนั้นขึ้นในท้องถิ่น จะควรหรือไม่ควร ถ้าพระมีความรู้ก็แนะนำได้เป็นการให้ความอบอุ่นแก่ประชาชน (๓)

(๓) พระมหาประยูร ปยุตโต, "เรื่องบทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยปัจจุบัน", พุทธศาสนากับสังคมไทยปัจจุบัน (พระนคร : โรงพิมพ์ทางหุ่นส่วนจำกัดตีพิมพ์ ๒๕๑๓) หน้า ๖๔.

การพัฒนาชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของโครงการพัฒนาการ เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ มุ่งพัฒนาชนบทที่ทางไกลความเจริญ และมีประชาชนอาศัยอยู่มาก เป้าหมายขั้นสุดท้ายของการพัฒนาก็คือ การส่งเสริมการกินดีอยู่ดีของประชาชนตามหลักการช่วยตนเอง และเป็นการปูพื้นฐานการปกครองส่วนท้องถิ่นตามระบอบประชาธิปไตย หลักการพัฒนาชุมชนถือว่า ผู้นำท้องถิ่นเป็นเครื่องมือที่สำคัญยิ่งในการพัฒนาชนบท ผู้นำในท้องถิ่นหมายถึง กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ราษฎรและเจ้าอาวาสที่มีคนนิยมนับถือ คนเหล่านี้เป็นผู้นำในตำบลและหมู่บ้าน ผู้นำในการพัฒนาท้องถิ่นที่สำคัญในัจจุบันนี้ พระสงฆ์มีส่วนช่วยในการพัฒนาชุมชนเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในชนบท ประชาชนมีเรื่องเดือดร้อนอะไรมักจะไปหาพระสงฆ์ก่อน ที่เป็นเช่นนี้เพราะในสายตาของประชาชนพระสงฆ์เป็นสถาบันที่บริสุทธิ์ ได้รับการเคารพกราบไหว้จากประชาชนมาเป็นเวลาช้านาน พระสงฆ์ที่ทำงานในชุมชนเป็นเวลานานมักจะเป็นนักพัฒนาวิศและหมู่บ้าน ให้คำแนะนำ ปกษาแก่ชาวบ้านทั้งในปัญหาชีวิตครอบครัว เศรษฐกิจ การติดต่อกับทางราชการเป็นอย่างดี พระสงฆ์ที่ทำงานอย่างจริงจังและทำงานร่วมกับชาวบ้านในการพัฒนาวิศและหมู่บ้านย่อมจะได้รับความเคารพยกย่องจากประชาชน

พระสงฆ์เป็นผู้นำท้องถิ่นที่สำคัญในการพัฒนาท้องถิ่น เพราะพระสงฆ์เป็นผู้ที่ประชาชนเคารพนับถือ เป็นที่พึ่งของประชาชนในทางศาสนา มีบทบาทในการรวมประชาชนให้เป็นปึกแผ่น นำประชาชนสละแรงงานรวมก่อสร้างศาสนารวมสมบัติของวิศและหมู่บ้าน อบรมประชาชนให้รู้จักการเสียสละเพื่อบำเพ็ญประโยชน์เพื่อส่วนรวม นอกจากนี้พระสงฆ์ยังมีส่วนช่วยในการพัฒนาชุมชนได้ โดยพระสงฆ์จะแนะนำประชาชนได้ตามหลักแห่งพระพุทธศาสนา โดยเน้นให้ปฏิบัติตนตามวิธีการพัฒนาชุมชน โดยยึดเป้าหมาย ๒ ประการ คือ (๘)

(๑) ส่งเสริมการประกอบอาชีพของราษฎรให้มีรายได้เพิ่มขึ้น ในทางศาสนานั้นสอนให้คนรู้จักกตัญญู มีความซื่อสัตย์สุจริต และชวนชายทำตนให้เป็นที่พึ่งแห่งตนเอง ให้แต่ละคนแต่ละครอบครัวพึ่งตัวเองได้ ประชาชนมีโอกาสที่จะเลือกอาชีพได้ตามความสามารถและความเหมาะสม งานพัฒนาชุมชนมุ่งส่งเสริมช่วยเหลือประชาชนให้รู้จักช่วยตนเอง

(๘) พวง สุวรรณรัฐ , "ทัศนะเกี่ยวกับโครงการอบรมพระภิกษุ เพื่อส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่น", รายงานกิจการโครงการอบรมพระภิกษุเพื่อส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่น (พระนคร : โรงพิมพ์ทรงสวัสดิการพิมพ์ , ๒๕๐๐) หน้า ๓๗ - ๓๘

(๒) ส่งเสริมการสร้างสาธารณสมบัติ การพัฒนาชุมชนเป็นขบวนการที่มุ่งให้ประชาชนเข้ามามีส่วนรวมในการดำเนินงานมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยการกระตุ้นยั่วยุให้ประชาชนเกิดความคิดริเริ่ม และรับผิดชอบในการทำงานพัฒนาท้องถิ่นอย่างจริงจัง ความร่วมมือจากประชาชนเป็นสิ่งซึ่งจะช่วยให้การพัฒนาชุมชนได้บรรลุเป้าหมาย ในทางศาสนานั้นได้สอนให้คนอยู่ร่วมกันโดยยึดถือหลักสามัคคีธรรม เมื่อประชาชนรู้จักช่วยเหลือร่วมมือกันทำงานสาธารณะ เช่น ถนน บ่อน้ำ และโรงเรียน ภัยความเสียหาย แม้จะเป็นงานใหญ่และลงทุนมาก ก็ไม่เกินความสามารถที่จะทำให้ประสบผลสำเร็จได้ ดังนั้นความสามัคคีจึงเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะทำให้ประชาชนเข้ามาร่วมงานพัฒนาชุมชน

(๓) ส่งเสริมการอนามัยและสุขาภิบาล พระภิกษุสงฆ์เป็นแบบอย่างแก่ประชาชนอยู่แล้วในเรื่องความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ถ้าหากพระสงฆ์จะได้เนนให้ประชาชนได้เอาใจใส่การรักษามาริเวณให้สะอาด และกินอาหารที่สะอาดบอย ๆ จะทำให้ประชาชนมีนิสัยรักความสะอาดเป็นระเบียบเรียบร้อยยิ่งขึ้น ในขณะเดียวกันงานพัฒนาชุมชนมุ่งส่งเสริมทางด้านอนามัยและการสุขาภิบาลอีกส่วนหนึ่ง เพื่อให้ประชาชนมีพลานามัยสมบูรณ์แข็งแรงปราศจากโรคภัย

(๔) ส่งเสริมการศึกษาและสันตนาการ งานพัฒนาชุมชนมุ่งพัฒนาตัวคนเป็นสำคัญ ส่วนการสร้างสาธารณสมบัติเป็นงานที่จะอำนวยความสะดวกแก่ชุมชนเพียงชั่วคราว โครงการสำคัญ ๆ จึงเน้นหนักในเรื่องการอบรมให้ความรู้แก่เจ้าหน้าที่ผู้นำท้องถิ่นและประชาชนทั่วไป โดยเชื่อมั่นว่าการสอนให้ประชาชนมีความสามารถในการดำเนินงานต่าง ๆ ได้เองจะให้ผลดียิ่งยืนมั่นคงกว่าการเร่งมือสร้างความสำเร็จให้แก่เขาโดยที่เขาไม่ได้มีส่วนร่วมดำเนินการใดๆในทางศาสนาก็เช่นเดียวกัน การเทศน์โปรดประชาชนเป็นการให้ความรู้แก่ประชาชนโดยตรง ไม่ได้เป็นการสอนแบบบังคับให้คนเชื่อและนับถือศาสนาอย่างงมงาย การที่จะเชื่อหรือปฏิบัติตามนั้นต้องใคร่ครวญด้วยปัญญา อยงรอบคอบจึงได้รับการยกย่องว่าเป็นศาสนาแห่งความรู้ ควบเหตุนี้ วัดจึงกลายเป็นสถานที่ศึกษาสำหรับประชาชนมาตั้งแต่สมัยโบราณ โดยมีพระภิกษุเป็นครูอาจารย์ นับเป็นส่วนหนึ่งที่ศาสนามีบทบาทในการสร้างความเจริญให้แก่ประเทศชาติมาจนกระทั่งสมัยปัจจุบัน

(๕) ส่งเสริมวัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามของท้องถิ่น การพัฒนาชุมชนนั้นแม้จะเป็นการสร้างความสำเร็จให้แก่ชุมชน ในส่วนที่เป็นประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นก็จะได้รับการส่งเสริมและฟื้นฟูให้ดีขึ้น

(๖) ส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น การปกครองตนเองนับเป็นเป้าหมายสำคัญที่สุดของการพัฒนาชุมชน นับเป็นเป้าหมายสุดท้ายของการพัฒนา

รวมความแล้วพระพุทธศาสนาสอนให้คนรู้จักหลักในการปฏิบัติตน เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและการดำเนินชีวิตให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมซึ่งเป็นหลักของการพัฒนาคนโดยแท้ เพียงแต่ว่าคนส่วนมากยังไม่คล่องมือปฏิบัติด้วยตนเองจนได้รับผลจริงนั้น ถ้าหากพระสงฆ์ที่เป็นนักพัฒนาจะเป็นผู้นำประชาชนร่วมกันพัฒนาวัดและหมู่บ้านไปพร้อม ๆ กัน ก็เท่ากับเป็นการปฏิบัติไปตามคำสอนทางศาสนาอย่างจริงจัง และเป็นการสร้างความจริงใจให้แก่ท้องถิ่นและประเทศชาติด้วย

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษา "บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในหมู่บ้านวังไผ่และหมู่บ้านอุตะเกา จังหวัดชัยนาท" เป็นการศึกษาในแง่ที่ประชาชนหรือชาวบ้านมองพระสงฆ์ว่าควรจะมีบทบาทอย่างไร ซึ่งเรื่องนี้ยังไม่มีผู้ศึกษาโดยตรง ดังนั้น จากวิทยานิพนธ์ของ นางสาวสุภาพร วนาสุวัช "แรงจูงใจที่ทำให้พระภิกษุสงฆ์และสามเณรร่วมในการพัฒนาชุมชน" (๕) ปรากฏว่าแรงจูงใจในการพัฒนาชุมชนของพระภิกษุสงฆ์และสามเณรนั้น เนื่องจากปัจจัยภายนอกซึ่งได้แก่ การปฏิบัติตามหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ ความต้องการที่จะให้หมู่บ้านของตนเจริญ ความต้องการช่วยเหลือญาติโยม การได้รับคำแนะนำจากพัฒนากร โดยการชักชวนของพัฒนากรมากกว่าที่จะเนื่องมาจากปัจจัยภายในพระสงฆ์เอง ซึ่งได้แก่ความคิดริเริ่มของท่านเอง ตัวท่านเองได้รับแต่งตั้งให้เป็นกรรมการ มีคนให้ทุนทำการพัฒนา

สำหรับสาเหตุที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาชุมชนของพระภิกษุสงฆ์และสามเณรนั้น จากผลการวิจัยพบว่ามีดังนี้ คือ กินไม่คิ ขาดแคลนแหล่งน้ำ ซึ่งเป็นปัญหาที่ร้ายแรงต่อการพัฒนาเศรษฐกิจอันดับที่สอง คือการขาดความรู้ความชำนาญทางด้านวิชาการซึ่งอาจจะก่อให้เกิดปัญหาทางด้านกานำเอาเทคนิคใหม่ ๆ เข้าไปใช้ในหมู่บ้าน อันดับที่สาม คือปัญหาทางด้านการคมนาคมซึ่งเนื่องมา

(๕) สุภาพร วนาสุวัช, วิทยานิพนธ์แรงจูงใจที่ทำให้พระภิกษุสงฆ์และสามเณรร่วมในการพัฒนาชุมชน (พระนคร ; มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ , ๒๕๑๖), หน้า ๑๒๐ - ๑๒๑.

จากสภาพภูมิประเทศของอำเภอแก่งคอย จ.สระบุรี เป็นที่ราบสูงเต็มไปด้วยภูเขา อันค้ำที่
 เป็นปัญหาการขาดการเงินทุน ซึ่งเป็นการจำกัดขีดความสามารถของคนที่จะเริ่มในสิ่งใหม่ ๆ
 อันค้ำที่ตา เป็นปัญหาการขาดการสนับสนุนทางด้านการศึกษาและเทคนิค อันค้ำที่หก เป็นปัญหา
 เกี่ยวกับการที่ชาวบ้านไม่สนใจที่จะทดลองสิ่งใหม่ ๆ มักจะคอยทำตามอย่างผู้ที่ประสบสำเร็จ
 มาแล้ว อันค้ำที่เจ็ด เป็นปัญหาเกี่ยวกับตลาดแคบหรือไม่แน่นอน ซึ่งทำให้เศรษฐกิจในหมู่บ้าน
 ขยายตัวใหญ่โตออกไปไม่ได้ อันค้ำแปด เป็นปัญหาเกี่ยวกับการที่ชาวบ้านมองไม่เห็นความสำคัญ
 ของการพัฒนาชุมชน เพราะฉะนั้นโอกาสที่จะปรับปรุงชุมชนให้ดีขึ้นได้ยาก สำหรับสาเหตุที่เป็น
 อุปสรรคต่อการพัฒนาชุมชนของพระภิกษุและสามเณรอันค้ำสุดท้ายก็คือ ชาวบ้านไม่มีความเข้าใจ
 ในเรื่องการพัฒนาชุมชนที่พอ สืบเนื่องมาจากข้อแปด เมื่อชาวบ้านมองไม่เห็นความสำคัญของการ
 พัฒนาแล้ว โอกาสที่จะมีความเข้าใจในเรื่องการพัฒนาชุมชนก็มีได้ยาก

จากการทดสอบเพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างระยะเวลาที่บวชเรียนของพระภิกษุกับการ
 พัฒนาชุมชนปรากฏว่า พระสงฆ์ที่บวชเรียนมานานมีแนวโน้มที่จะมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนมากกว่า
 พระภิกษุสงฆ์ที่บวชเรียนมาน้อย แต่ปัจจัยที่ค้นพบว่ามีอิทธิพลในเรื่องนี้ คือ ระยะเวลาที่อยู่
 และตำแหน่งที่อยู่ในวัด กล่าวคือพระภิกษุสงฆ์ตั้งแต่บวชเรียนมานาน แต่มีระยะเวลาที่อยู่ในวัด
 น้อย นอกจากนั้นยังไม่มีตำแหน่งที่สำคัญในวัด เพราะฉะนั้นจึงมีแนวโน้มที่จะมีส่วนร่วมในการ
 พัฒนาชุมชนได้น้อยกว่า

จากการทดสอบเพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างภูมิลำเนาเดิมกับการพัฒนาชุมชน ปรากฏว่ามี
 ข้อแตกต่างที่สำคัญในการพัฒนาชุมชนระหว่างพระภิกษุสงฆ์และสามเณรที่มีภูมิลำเนาเดิมอยู่ในเขต
 อำเภอแก่งคอย และพระภิกษุสงฆ์และสามเณรที่มีภูมิลำเนาเดิมอยู่นอกเขตอำเภอแก่งคอย ปัจจัย
 ที่ค้นพบว่ามีอิทธิพลในเรื่องนี้ คือ การมีระยะเวลาที่บวชเรียนตั้งแต่ ๕ ปีขึ้นไป และการอยู่ในวัด
 ตั้งแต่ ๕ ปีขึ้นไปมีแนวโน้มในการพัฒนาชุมชนได้มากกว่าพระสงฆ์ที่บวชเรียนหรือจำพรรษาอยู่ในวัด
 น้อยกว่า ๕ ปี

แนวความคิดและขอบเขตของการวิจัย

ก. แนวความคิด (concepts)

ในการวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน (Community Development) จำเป็นที่จะต้องทราบที่มาและความหมายของการพัฒนาชุมชนเสียก่อนว่ามีความเป็นมาอย่างไร

ความหมายของคำว่า "พัฒนาชุมชน" หรือ Community Development นั้น มีคำอยู่ ๒ คำ ผสมกันคือ คำว่า "พัฒนา" กับ "ชุมชน" และก่อนที่จะทราบความหมายของคำว่าพัฒนาชุมชนสมควรจะได้พิจารณาคำ ๒ คำนี้เสียก่อน เพราะการรู้ความหมายแต่ละคำนั้นอาจช่วยให้เข้าใจคำว่าพัฒนาชุมชนดีขึ้น

คำว่า "พัฒนา" (development) ตามความหมายในพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน แปลว่า "ความเจริญ" (๖)

ดร. แบคแตน ได้ให้ความหมายของคำว่า "พัฒนา" ไว้ว่า คือ การเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้น (change for the better) (๗)

นายพิณ บุญรัตพิณ ได้ให้ความหมายของคำว่า "พัฒนา" ไว้ว่า คือ การยับยั้งความเสื่อมและสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้า (๘)

ดังนั้นจึงพอสรุปความหมายของคำว่า "พัฒนา" ตามความหมายที่ปรากฏต่าง ๆ หลายท่านได้กล่าวไว้ข้างต้น คือ ความเจริญก้าวหน้าที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงให้ดีกว่าเดิม

(๖) พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๘๓ หน้า ๖๕๓.

(๗) T.R. Battan, Community and their Development (London : Oxford University Press, 1959), p. 2

(๘) พิณ บุญรัตพิณ, "การพัฒนาการเมืองในชนบทด้วยกระบวนการพัฒนาชุมชน", วารสารพัฒนาชุมชน, (ปีที่ ๑๓ ฉบับที่ ๑๕๔ ตุลาคม ๒๕๑๗), หน้า ๓๑.

คำว่า "ชุมชน" (community) มีผู้หลายท่านได้ให้ความหมายไว้เข้าใจง่าย ๆ หมายถึง กลุ่มชนซึ่งรวมกันอยู่โดยมีความรู้สึกผูกพันกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จะโดยอาศัยหลักผูกพัน ในทางเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ หรือศาสนา ก็ตามก็ตามที่ทำให้แต่ละบุคคลมีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของ สังคมนั้น (๘)

ดังนั้น เมื่อรวมทั้งสองคำเข้าด้วยกัน คือ พังงา และชุมชน หรือ Community Development จึงหมายความว่าอย่างไร ๆ ก็ตามที่จะนำพาซึ่งการ เปลี่ยนแปลง ปรับปรุง หรือส่งเสริมให้ชุมชนนั้นมีวิวัฒนาการดีขึ้น คือ เจริญทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการปกครอง

สำหรับความหมายของการพัฒนาชุมชนนั้น ได้มีผู้ให้คำอธิบายไว้แตกต่างกันหลายทัศนะ บางทีว่าเป็นกรรมวิธี บางทีถือว่าเป็นวิธีการ บางทีหมายถึงโครงการ บางทีถือเป็นขบวนการ แล้วแต่จะตีความหมายกันไป

สำหรับองค์การสหประชาชาติในระยะแรกได้ให้ความหมายและต่อมาได้ขยายและปรับปรุง ความหมายของการพัฒนาชุมชนให้เหมาะสมยิ่งขึ้น ซึ่งองค์การสหประชาชาติยึดถือเป็นมาตรฐาน และใช้กันอย่างแพร่หลาย คือ

"การพัฒนาชุมชน เป็นกรรมวิธีซึ่งดำเนินไปด้วยการรวมกำลังของประชาชนกับเจ้าหน้าที่ ทางรัฐบาล เพื่อที่จะปรับปรุงสภาพของเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ ให้เจริญ ยิ่งขึ้น และผสมผสานชุมชนเหล่านั้นเข้าเป็นชีวิตของคน และเพื่อทำให้ประชาชนสามารถดูทิศตนเอง เพื่อความเจริญก้าวหน้าของประเทศชาติได้อย่างเต็มที่" (๑๐)

(๘) Great Britain, Colonial Office, Community Development : A Hand Book (London : Her Majesty 's Stationery Office, 1958), p. 2.

(๑๐) U.N. Department of Economic and Social Affairs, Community Development and National Department (New York : United Nation Publication, 1963), p. 4.

กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ได้ให้คำจำกัดความเอาไว้ว่า

"การพัฒนาชุมชน เป็นวิธีการสร้างชุมชนให้เจริญ โดยอาศัยกำลังความสามารถของประชาชนและความช่วยเหลือของรัฐบาลรวมกัน" (๑๑)

นายปกรณ อังสุสิงห์ ได้ให้คำจำกัดความเอาไว้ว่า

"การพัฒนาชุมชน เป็นกระบวนการที่มุ่งจะชักจูงและส่งเสริมประชาชนให้มีความรู้สึกกระตือรือร้น สนใจที่จะเข้าร่วมมือดำเนินการ ปรับปรุง การทำมาหากินและสร้างความเจริญให้กับท้องถิ่น" (๑๒)

ดังนั้นจากการศึกษาความหมายของการพัฒนาชุมชนที่มีผู้ให้ทัศนะไว้อย่างต่าง ๆ กันถึงกลาวจะเห็นได้ว่า ความหมายต่าง ๆ เหล่านี้แตกต่างกันออกไปในข้อปลีกย่อย แต่ในสาระสำคัญแล้วมีส่วนคล้ายคลึงกัน จึงพอสรุปได้ว่า "การพัฒนาชุมชน เป็นกระบวนการมุ่งส่งเสริมความเจริญให้แก่ชุมชนในทุก ๆ ด้านทั้งในด้านทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม รวมทั้งการปกครอง โดยยึดถือประชาชนเป็นหลักสำคัญ คือ ให้ประชาชนเข้าร่วมในการดำเนินงาน เป็นผู้เกิดความกึกกิริเริ่มเอง เป็นผู้วางแผนงาน และปฏิบัติด้วยตนเอง โดยใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนให้เป็นประโยชน์แก่ชุมชนมากที่สุด รัฐบาลจะให้ความช่วยเหลือเท่าที่จำเป็นแก่ชุมชน เมื่อเหลือความสามารถของชุมชน"

หลักการพัฒนาชุมชน

หลักการพัฒนาชุมชนเป็นหลักการสร้างเสริมความเจริญให้แก่ชุมชน โดยมีประชาชนเป็นหลัก โดยจะต้องให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งถือเสมือนเป็นแบบฝึกหัดในการพัฒนาคน

(๑๑) กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย , แนวทางการพัฒนาชุมชน , (พระนคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น , ๒๕๐๕) , หน้า ๑.

(๑๒) ปกรณ อังสุสิงห์ , วารสารพัฒนาการท้องถิ่น เล่มที่ ๑ (ธันวาคม ๒๕๐๒) หน้า ๑๒.

ให้ของใจความคิด ตัดสินใจ วางแผน และดำเนินงานเองอยู่เสมอ เพราะการได้ทำเช่นนั้นเป็นหนทางให้สมองของคุณเกิดการพัฒนาได้ เพื่อที่จะให้การพัฒนาชุมชนเกิดประสิทธิภาพในการปฏิบัติมากยิ่งขึ้น ควรยึดหลักในการปฏิบัติเหล่านี้ควบคู่ไปด้วย (๑๓) คือ

(๑) หลักการช่วยตนเอง คือ สนับสนุนให้ประชาชนได้มีการช่วยเหลือตนเอง การช่วยเหลือจากภายนอกให้อยู่ในขอบเขตที่จะเป็นการช่วยให้เขาได้ช่วยตนเองได้เท่านั้น ไม่ควรช่วยทุกอย่าง เพื่อที่จะให้เขาช่วยตนเองได้ จึงควรเริ่มจากภาวะการงัดป็นอยู่ของประชาชน เริ่มจากสิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ และจากสิ่งง่าย ๆ ไปหายาก

(๒) หลักการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมทุกอย่างให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ เพื่อให้เขาเป็นผู้ตัดสินใจทำงาน ลงมือทำงานตามที่เขาได้ตัดสินใจไปแล้วด้วยตนเอง ซึ่งจะเป็นการทำให้เขาได้ปฏิบัติตามความสนใจและความต้องการของเขา

(๓) หลักประชาธิปไตยในการทำงานหรือดำเนินงาน ซึ่งหมายถึงว่า ในการดำเนินการใด ๆ นั้นทุกคนจะต้องมีสิทธิมีเสียงเท่าเทียมกัน ไม่มีใครใหญ่กว่าใครด้วยศรัทธามรรคาศักดิ์ ยากก็มีเงินหรือระดับการศึกษา แต่เป็นคนหนึ่งที่มีหนึ่งเสียงในการลงคะแนนเสียง ทำหรือไม่ทำในกิจการของชุมชน

(๔) หลักการไร้ประโยชน์จากผู้นำท้องถิ่น เพราะผู้นำท้องถิ่นเป็นบุคคลในท้องถิ่นที่มีผู้เลื่อมใสศรัทธาไว้วางใจ หรือมีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิดและการตัดสินใจของประชาชนในชุมชน เขาจึงจะเป็นผู้ช่วยเหลืองานเผยแพร่ ให้เกิดความนิยมพอใจประชาชนให้มาร่วมงานด้วยอย่างมีประสิทธิภาพ และบางครั้งยังช่วยเป็นวิทยากรในบางสาขาให้อีกด้วย

(๕) หลักความเข้าใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น ทั้งนี้เพราะแต่ละท้องถิ่นย่อมจะมีขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นเป็นของตนเอง ซึ่งเหมือน คล้ายคลึง หรือแตกต่างไปจากชุมชนอื่น สิ่งเหล่านี้

(๑๓) สัจฉญา สัจฉญาวิวัฒน์, หลักพัฒนาชุมชน (พระนคร: โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๔), หน้า ๗๐ - ๗๕.

ผู้มีหน้าที่พัฒนาจำต้องทราบและยึดถือ เพราะการ ใ้รู้และเข้าใจวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นอย่างดี ยังจะ
ช่วยพัฒนาสามารถไปประโยชน์จากวัฒนธรรมนั้น ๆ ได้ด้วย

(๖) หลักการประเมินผล ย่อมเป็นหลักการที่ดีของทุกโครงการหรือกิจกรรมในการที่จะ
ได้มีการประเมินผลงาน ภายหลังจากที่โคค่างานไปชั่วระยะเวลาหนึ่ง ทั้งนี้เพื่อตรวจดูว่า
โครงการหรือกิจกรรมนั้น ๆ โคค่างานไปสู่เป้าหมายที่ตั้งไว้หรือไม่ มีปัญหาอุปสรรคขัดขวางการ
ค่างานอย่างไรบ้าง แล้วจะโคหาสาเหตุไขข้อบกพร่อง และหาวิธีการที่ดีกว่าเพื่อให้สามารถ
บรรลุเป้าหมายแห่งโครงการนั้นต่อไป

๖. ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตของการวิจัยเป็นการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างชุมชนในหมู่บ้านวังไผ่ อำเภอเมือง
จังหวัดชัยนาท และชุมชนหมู่บ้านอู่ตะเภา อำเภอเมืองชัยนาท ชุมชนแรกเป็นชุมชนที่ยัง
ไม่มีพัฒนาการเข้าไปเปิดเป็นเขตพัฒนาชุมชน ส่วนชุมชนที่สองเป็นชุมชนที่พัฒนาการเข้าไปอยู่ในชุมชน
ให้คำแนะนำแก่ประชาชน

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มีความประสงค์ที่จะศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในฐานะเป็นผู้นำแบบ
เก่าที่จะนำราษฎรเข้ามาร่วมมือในการพัฒนาหมู่บ้าน ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการช่วยอบรมสั่ง
สอนเรื่องวัฒนธรรม และศีลธรรมทางศาสนา และช่วยให้ประชาชนเข้าใจในการปรับปรุงความเป็น
อยู่ของครอบครัวให้ดีขึ้นตามหลักการช่วยตนเอง นอกจากนี้ยังศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในฐานะ
เป็นผู้ประสานงาน เป็นผู้นำประชาชนให้เกิดความรู้สึกเสียสละ รู้จักช่วยกันพัฒนาวัดและหมู่บ้าน รู้
จักช่วยตนเอง

วัตถุประสงค์ในการศึกษาบทบาทของพระสงฆ์

การศึกษามบทบาทของพระสงฆ์จะมีส่วนช่วยในการพัฒนาหมู่บ้านนั้นคือ

๑. เพื่อศึกษามบทบาทของพระสงฆ์ในการกระตุ้นให้ชาวบ้านทราบถึงความค่างานของตน
เอง (การเป็นผู้ริเริ่ม)

๒. คุณบทบาทของพระสงฆ์ ในฐานะเป็นผู้ประสานงานระหว่างชาวบ้านกับทางราชการ
๓. เพื่อศึกษาว่าพระสงฆ์ที่บวชอยู่ในชุมชนนั้นนานหลายพรรษาจะได้รับความไว้วางใจจากชาวบ้าน ให้เป็นที่ปรึกษาปัญหาครอบครัว และปัญหาการประกอบอาชีพ รวมทั้งปัญหาอื่น ๆ มากกว่าพระที่เพิ่งบวช และอยู่ในชุมชนนั้นเป็นเวลาไม่นานนักหรือไม่
๔. เพื่อศึกษาว่าพัฒนาการสามารถให้พระสงฆ์ให้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนได้อย่างไร
๕. ศึกษาเปรียบเทียบลักษณะการทำบุญ และความศรัทธาในศาสนาและในพระสงฆ์ของชุมชนหมู่บ้านวังไผ่ และชุมชนหมู่บ้านคูตะเกา จังหวัดชัยนาท

ความสำคัญหรือประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

จากการศึกษาข้อเท็จจริงเปรียบเทียบชุมชนสองแห่งนี้ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย คือ

๑. ประโยชน์ต่อพัฒนาการชุมชนที่จะเข้าไปพัฒนาหมู่บ้านวังไผ่ อำเภอเมือง จังหวัดชัยนาท ซึ่งยังไม่ได้เปิดเป็นเขตพัฒนาชุมชน
๒. การเข้าใจสถานการณ์ อุปสรรค และปัญหาของโครงสร้างทางสังคม เพื่อที่จะได้เป็นแนวทางในการพัฒนาท้องถิ่นและชุมชนต่อไป
๓. เพิ่มพูนความรู้ทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา และเป็นแนวทางสำหรับผู้ที่ทำการศึกษาต่อไป
๔. แสดงให้เห็นว่าพระสงฆ์มีส่วนช่วยในการพัฒนาชุมชนให้เจริญก้าวหน้าหรือไม่
๕. ทำให้ทราบข้อเท็จจริง และลักษณะสังคมของชุมชนว่ามีความเป็นมาอย่างไร